

2. Кошетар У.П. Філософський аналіз сутнісних рис радикальної (критичної) педагогіки / У.П. Кошетар // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2017. – № 2 (26). – С. 90-92

3. Эшли Вэнс. Илон Маск: Tesla, SpaceX и дорога в будущее / Эшли Вэнс; [пер. с англ]. – М.: Олимп – Бизнес, 2015. – 406 с.

4. Сідоркіна О.М. Духовний простір та спосіб життя суспільства / О.М. Сідоркіна // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. пр. – Вип. 1 (23). – К.: НАУ, 2016. – С. 57-61.

5. Азроянц Э.А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции / Э.А. Азроянц. – М.: Издательский дом «Новый век», 2002. – 416 с.

6. Дротянко Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження) / Л.Г. Дротянко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу. – 423 с.

7. Бирюкова М.А. Глобализация: интеграция и дифференциация культур / М.А. Бирюкова // Философские науки. – № 1. – 2001. – С. 33-42.

8. Кононенко В. Спецслужбы РФ готують загострення конфлікту між конфесіями українських церков [Електронный

ресурс] / В. Кононенко. – Режим доступа: <https://ua.censor.net.ua/n3052124> – Название с экрана.

9. Андрущенко В.П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В.П. Андрущенко, В.Л. Савельєв. – К.: «МП Леся», 2010. – 368 с.

10. Вернадский В.И. Несколько слов о Ноосфере [Электронный ресурс] / В.И. Вернадский // Научная мысль как планетное явление. – Режим доступа: <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html>. – Название с экрана.

11. Куденхове-Калерги Р.Н. Пан-Европа / Р.Н. Куденхове-Калерги. – М.: Вита Планетаре, 2006. – 120 с.

12. Churchill Winston. European Union / Winston Churchill // The Saturday Evening Post. On 15 February, 1930.

13. Жан Фрайсси. Матетика: трансдисциплінарна концепція навчання в цифрових мережах [Електронный ресурс] / Жан Фрайсси. – Режим доступа: <http://lll21.petrsu.ru/journal/article.php?id=3074>. – Название с экрана.

14. Пода Т.А. Интернет-меми як феномен інформаційного суспільства / Т.А. Пода // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 1 (25). – К.: НАУ, 2017. – С. 117-120.

У.П. Кошетар

ТРАНСДИСЦИПЛИНАРНІСТЬ ЯК АСПЕКТ ПОЛІТИКИ ОБРАЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА (ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)

Статья посвящена философскому анализу основных характеристик трансдисциплинарности как существенной составляющей современного образования информационного общества. Рассматривается цивилизационный процесс как детерминанта трансформационных тенденций и философский концепт в современной образовательной политике. Актуализовано необходимость рассмотрения идеи трансдисциплинарности в рамках философского дискурса.

Ключевые слова: философия образования, трансдисциплинарность, критическое мышление, информационное общество, цивилизационный процесс.

U. Koshetar

TRANSDISCIPLINARITY AS AN ASPECT OF EDUCATION IN THE INFORMATION SOCIETY (A PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

The article is dedicated to philosophical analysis of essential features of transdisciplinarity as an important component of modern education in the information society. The civilization process is viewed as a determinant of transformational tendencies and philosophical concept in modern education policy. The necessity of considering the idea of transdisciplinarity within the framework of philosophical discourse was foregrounded.

Key words: philosophy of education, transdisciplinarity, critical thinking, information society, civilizational process.

УДК 1:008:316(045)

І.В. Литовченко

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Національний авіаційний університет

Анотація. Стаття присвячена соціально-філософському дослідженню особливостей функціонування соціальних інститутів в умовах становлення і розвитку індустріального суспільства. Показано, що в умовах соціально-економічних перетворень індустріальне суспільство характеризується різноманітністю і ускладненням системи соціальних інститутів. Суттєвих перетворень зазнають сфера виробництва, політичні інститути, інститути управління, науки, релігії, освіти, сім'ї, які беруть на себе функції соціального контролю і регулювання соціальних зв'язків та відносин, а також задоволення найважливіших потреб членів суспільства.

Ключові слова: соціальний інститут, індустріальне суспільство, індустріалізація, промисловість, виробництво, наука, освіта, економіка, культура.

Вступ

Епоха індустріальних суспільств починається з розвитком капіталістичних підприємств і відносин, а також певних соціокультурних трансформацій у період розпаду феодального суспільства в країнах Західної Європи (Англії, Італії, Голландії та ін.), що відбувалися в другій половині XVIII – початку XIX століть. У цих країнах аграрні суспільства поступово втрачали панівне становище і відступали перед капіталістичними формаційними і цивілізаційними. Такі суспільства характеризувалися змінами у поділі праці, масовим виробництвом товарів, машинізацією й автоматизацією виробництва, розвитком засо-

бів масової комунікації, сфери послуг, високим рівнем соціальної мобільності та урбанізації, зростанням ролі держави в процесах регулювання соціально-економічної сфери тощо. Найважливішими соціальними цінностями визнаються здатність і готовність до змін та новацій.

Соціальні відносини в індустріальному суспільстві набувають форми товарно-грошового обміну (наприклад, діяльністю, продуктами виробництва, послугами тощо). Для індустріальної сучасності характерними є опосередковані (грошима, товарами, інститутами) соціальні зв'язки особисто не знайомих один з одним людей – соціальних партнерів. Основними

посередниками у таких відносинах між людьми в індустріальному суспільстві стають соціальні інститути, і, перш за все, держава в особі органів охорони правопорядку, судів, прокуратури, а також інститутів соціалізації (системи освіти та виховання, культурно-просвітницьких закладів тощо) і працевлаштування індивіда (державних підприємств). Такі інституційно-опосередковані соціальні зв'язки обумовлюють ставлення людей один до одного як до носіїв певних соціальних ролей (правоохоронця, керівника, вихователя, лікаря тощо). І кожен індивід у такому суспільстві виконує не одну, а декілька соціальних ролей, виступаючи і актором, і автором власного життя. Самоорганізація соціального життя призводить до необхідності побудови громадянського суспільства, правової держави, ідеології індивідуалізму і прогресу.

Особливості становлення, розвитку і функціонування індустріального суспільства супроводжуються процесами інституціалізації суспільного життя: відбуваються значні зміни у поділі праці (на професійно-кваліфікаційній основі, що пов'язана з освітою та досвідом роботи); формується формальна система регулювання відносин (на основі писаного права: законів, норм, положень, договорів тощо); розвивається складна система соціального управління (трансформація інституту управління, спеціальних органів управління: політичного, господарського, територіального, а також самоврядування); відбувається процес секуляризації релігії (відділення її від системи управління); формується низка нових соціальних інститутів (виробництва, спілкування, громадянського і соціального контролю, захисту прав громадян тощо).

Аналіз досліджень і публікацій

Наукові засади розвитку індустріальної концепції було закладено в працях американського економіста та соціолога, основоположника інституційного напрямку політичної економії Т. Веблена, а засновником концепції «індустріального суспільства» є американський економіст П. Дракер, який у 40-х рр. ХХ ст. опублікував відомі праці з цієї проблематики «Майбутнє індустріальної людини» (1942 р.), «Нове суспільство. Анатомія індустріального ладу» (1949 р.) та ін., в яких основна увага зосереджується на особливостях становлення «індустріальної системи» в ХХ ст., основу якої утворюють великі підприємства і корпорації, що здійснюють масове виробництво в суспільстві.

У 60-х рр. ХХ ст. теорію «індустріального суспільства» розробляли американський соціолог і економіст У. Ростоу, французькі соціологи Ж. Елльоль і Р. Арон. Зі своєрідним різновидом теорії «індустріального суспільства», яка розвивала цей науковий напрям, виступив канадсько-американський економіст, інституціоналіст Дж. Гелбрейт. У своїй книзі «Нове індустріальне суспільство» (1967 р.) він спробував розробити, за його словами, «синтетичну» теорію, що мала на меті охопити всі найважливіші закономірності розвитку такого суспільства. Також важливо зауважити, що у 60-тих роках ХХ ст. теорія індустріального суспільства набуває подальшого розвитку в теорії постіндустріального суспільства американського соціолога і публіциста Д. Белла. Вчений зауважує, що суспільство в своєму розвитку проходить наступні стадії: доіндустріаль-

не суспільство, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство. Теорії індустріального та постіндустріального суспільства перебувають у межах соціального еволюціонізму, оскільки припускають проходження суспільством певних стадій на основі технічних і технологічних нововведень [1, с. 130-133].

Виникнення і розвиток інституціоналізму як напряму соціально-філософського теоретизування можна простежити в дослідженнях представників наукової думки кінця ХІХ – початку ХХ століть: Т. Веблена, Д. Коммонса, У. Метчела, Дж. Семюельсона, Дж. Ходжсона та ін. У методології даного напрямку під терміном «інститут» розумілися явища як економічного, так і неекономічного порядку – держава, законодавство, сім'я, громадські організації, структури тощо. Відомими представниками сучасних інституціональних концепцій є також П. Блау, Дж. Бьюкенен, Р. Коуз, А. Алчіан, Н. Луман, Д. Норт, М. Олсон.

Серед учених, які зробили вагомий внесок у розвиток інституціональної теорії у вітчизняній науковій думці, важливо відзначити роботи Т. Гайдай, А. Гриценка, В. Дементьєва, Г. Задорожного, В. Липова, А. Маслова, М. Довбенка, О. Нестеренко, В. Мельник, О. Прутської, А. Ткача, О. Чаусовського, А. Чухно, О. Шепеленко, О. Яременка та ін. [2, с. 54]. Важливо зауважити, що сьогодні у вітчизняній соціально-філософській думці відсутнє цілісне уявлення щодо особливостей розвитку і функціонування соціальних інститутів в індустріальному суспільстві.

У вітчизняній філософії проблем інституціональних змін, становлення, розвитку та функціонування соціальних інститутів тією чи іншою мірою торкалися: В. Бех, В. Вашкевич, М. Вожняк, Е. Герасимова, Л. Дротянко, О. Кивлюк, С. Кримський, В. Лях, М. Мокляк, В. Онопрієнко, Л. Ороховська, О. Покатаєва, М. Радева, С. Степаненко, М. Тур, М. Хилько, С. Ягодзінський та інші.

Постановка завдання

Основною метою даної статті є соціально-філософське дослідження особливостей функціонування соціальних інститутів в індустріальному суспільстві.

Основна частина

Індустріальне суспільство формується в процесі індустріалізації, де застосовуються машинне виробництво і результати науково-технічного прогресу. В основі теорії індустріального суспільства лежить ідея про те, що в результаті промислової революції відбувається перехід від традиційного суспільства до індустріального. Становлення індустріального суспільства супроводжувалося зниженням частки сільського господарства в обсязі національного виробництва і сільського населення, розвитком науки і техніки, засобів масової комунікації, появою газет, радіо і телебачення, поширенням грамотності і зростанням рівня та значення освіти, урбанізацією, значним підвищенням рівня життя порівняно з попередніми епохами, зростанням доходів і рівня споживання населення, змінами демографічного типу розвитку (низький рівень народжуваності, смертності, зростання тривалості життя, зростання частки старших вікових груп). Для суспільства даного типу ха-

рактерними є: гнучкість соціальних структур, механізація і автоматизація виробництва та управління, розвинена і складна система поділу праці та професійної спеціалізації, високий рівень соціальної мобільності населення, розвинена система комунікацій, розширення можливостей пропаганди тощо.

У традиційному розумінні індустріалізація передбачає створення і розвиток важкої промисловості і певні перетворення у галузі народного господарства на основі великого промислового виробництва. В умовах індустріалізації суспільства основним завданням промислового сектору є швидке і якісне підвищення рівня розвитку економіки і, відповідно, приріст продуктивності праці. Саме в цьому секторі можна швидко створювати робочі місця для висококваліфікованих фахівців. Пріоритетними напрямками є машинобудування, житлове будівництво, галузі, що займаються глибокою переробкою сировини, сільське господарство та ін. [3, с. 3]. Індустріалізація є важливим чинником модернізації суспільства і пов'язана з підвищенням рівня продуктивності існуючих та створенням нових високопродуктивних робочих місць, з необхідністю розвитку, як інноваційних виробництв, так і традиційних.

Новий тип суспільства обумовлює розвиток індустріального способу виробництва, індустріального типу функціонування економіки, що, у свою чергу, сприяє розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, становленню нового типу працівника, підвищенню рівня споживання, зміні способу життя, а також формуванню певної системи потреб людини і, відповідно, способів їхнього задоволення [4, с. 6]. Отже, трансформаційні процеси, що виникають в умовах розвитку промисловості індустріального суспільства, обумовлюють перетворення в суспільному виробництві і житті суспільства загалом. Важливо зауважити, що саме в умовах розвитку промисловості, як правило, виникають нові суспільні запити до науки.

Аналізуючи особливості розвитку індустріального суспільства С. Бодрунов справедливо зауважує, що саме в матеріальному виробництві, в промисловості у першу чергу, реалізуються ті можливості для техніко-технологічного та соціально-організаційного розвитку, які виникають у сфері науки [4, с. 8]. Перетворення науки на безпосередню продуктивну силу технологій сприяло технічному прогресу індустріальної цивілізації. Укрупнення економічних форм і створення державних структур, що регулюють економіку, сприяли виникненню соціальних інститутів, що забезпечували зростання кількості прикладних наукових досліджень і їхньої технологічної підтримки.

Основні характеристики великої промисловості, розвиток продуктивних сил і виробничих відносин обумовлюють певні зміни не тільки в сфері організації та управління виробництвом, але й у всіх інших сферах суспільного життя. Індустріальне суспільство сприяло зміцненню зв'язку між освітою і професією: зростала чисельність середніх шкіл, технічних училищ та університетів; змінювалися навчальні плани, що обумовлювалося підвищенням ролі науки, техніки і практичного знання. Такі процеси сприяли формуванню особливого статусу вчених і технологів.

Стрімкий розвиток засобів виробництва, як справедливо зауважує Л. Дротянко, аналізуючи особли-

вості диверсифікації закладів вищої освіти, вимагав відповідної вузькопрофесійної освіти спеціалістів в окремих галузях виробництва. Це, очевидно, й спричинило формування утилітарного підходу до сутності й завдань вищої школи в умовах розгортання науково-технічної революції з другої половини минулого століття [5, с. 9-10]. Новий технічний рівень виробництва диктував необхідність змін у соціальній структурі та характері підготовки різних категорій працівників. Поступове підвищення освітнього рівня робітників супроводжувалося розвитком різноманітних форм спеціалізованого технічного навчання. Росли життєві потреби населення. Разом із тим, зростала соціальна активність мас, що змушувало правлячі кола ширше використовувати технічні засоби для посилення ідеологічного впливу на масову свідомість.

У зв'язку з економічним розвитком і поширенням освіти спостерігаються тенденції розширення можливостей отримання освіти, що відображає всезростаючий споживчий попит на неї і є важливим чинником для соціальної мобільності. А попит на кваліфіковану працю в умовах індустріального виробництва обумовлює нові вимоги до професійної кваліфікації і досвіду.

Технологічні досягнення в промисловості залежать від попередніх процесів і подій в освітній системі. Інститут фундаментальної і професійної освіти є важливим елементом державної політики і важливим чинником у процесі розвитку індустріального суспільства. Промислова галузь потребує висококваліфікованих кадрів, які мають необхідні знання і компетенції для забезпечення зростання рівня продуктивності праці і виробництва якісної продукції [6, с. 162]. А присутність компетентних, з наукової точки зору, людей на керівних посадах у промисловій галузі є важливим чинником інтеграції науки у виробництво.

В умовах інституціалізації науки у ХХ ст. і зростанням її значення як окремої професії, коли нові знання продукуються відносно автономними освітніми закладами, створення нових знань приводить до соціальних змін у суспільстві. Розвиток індустріального суспільства організовує нову систему соціальних інститутів, кожен з яких, отримавши право на існування, розвивається, диференціюється і виконує певні функції, задовольняючи найбільш важливі потреби суспільства. Значні зміни відбуваються в структурі і функціонуванні інституту сім'ї: змінюється середній вік вступу до шлюбу, розмір і склад сім'ї (спостерігається перехід від складної до нуклеарної сім'ї), трансформуються рольові позиції членів сім'ї тощо. Індустріалізація обумовлює процеси відокремлення домашнього господарства від виробництва, що поступово переноситься на фабрики і в офіси.

Нова система соціальних інститутів суспільства обумовлює появу нових культурних форм. В індустріальному суспільстві культура спеціалізується, ускладнюється, набуває рис безособової, машинізованої технології. Побічним ефектом такого процесу є відчуження людини від культури. Так, пріоритет економічної підсистеми індустріального суспільства обумовлює панівну роль економічної форми культури або економічної культури, що складається з культури праці, підприємництва, споживання. Така форма культури є найбільше раціоналізованою і систематизованою. Економічна культура містить у собі етос підп-

риємництва, трудову мораль, своєрідний кодекс поведінки в умовах ринку. Економічна культура спирається на відпрацьовані процедури пошуку роботи, виробничу кар'єру, чесну конкуренцію, захист економічних інтересів. Основною проблемою економічної культури є проблема трансформації цінностей. Важливо зауважити, що економічні цінності входять до більш широкої системи цінностей, що знаходять виправдання в світських ідеях або релігійних доктринах, прийнятих учасниками економічної діяльності. Ментальність людей в умовах розвитку індустріального суспільства обумовлює їхні економічні цінності і, відповідно, мотивацію до економічної діяльності. Нова ментальність формується на перетині традицій суспільства, результатів загальної освіти і спрямованої діяльності правлячих груп, які впливають на особливості формування економічної культури, особливої ідеології підприємництва і найманої праці.

Розвиток машинного, товарного виробництва позначився не тільки на особливостях функціонування ринку, наситивши його товарами першої необхідності: змінилися соціальні зв'язки, відносини і ціннісні орієнтири. Економічний розвиток сприяє виробництву значної кількості речей, товарів, послуг і призводить до втрати духовних цінностей. У даному контексті, аналізуючи інтеграційні тенденції в духовному просторі урбанізованого середовища, О. Сідоркіна робить висновок про те, що «з розвитком індустріального суспільства релігійні та романтично-ідеалістичні компоненти культури минулої епохи були потіснені раціоналізмом. Проте культивування раціоналізму призвело до виникнення певної однобічності нової культури, певного збідніння духовних проявів у суспільстві, що постійно породжує нудьгу за втраченими елементами духовного досвіду, шукаючи відновлення через відродження витіснених на периферію суспільної свідомості духовних цінностей» [7 с. 115]. Отже, особливості розвитку духовної культури в індустріальному суспільстві нерозривно пов'язані з впливом техніки на світовідчуття людини. Процес вторгнення техніки в життя суспільства носив суперечливий характер. Масове виробництво захоплювало і сферу культури. Значного поширення набула примітивна, призначена для споживання широкими верствами населення так звана масова культура. Техніцизм – культ техніки і природничих наук – все більше проникав у культуру. Він суттєво змінив уявлення про історичний прогрес, гуманність, добро, справедливість у суспільстві.

І.В. Литовченко

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ В ИНДУСТРИАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

Статья посвящена социально-философскому исследованию особенностей функционирования социальных институтов в условиях становления и развития индустриального общества. Показано, что в условиях социально-экономических преобразований индустриальное общество характеризуется разнообразием и усложнением системы социальных институтов. Существенных преобразований претерпевают сфера производства, политические институты, институты управления, науки, образования, семьи, религии, которые берут на себя функции социального контроля и регулирования социальных связей и отношений, а также удовлетворения важнейших потребностей членов общества.

Ключевые слова: социальный институт, индустриальное общество, индустриализация, промышленность, производство, наука, образование, экономика, культура.

I. Lytovchenko

THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF SOCIAL INSTITUTES IN THE INDUSTRIAL SOCIETY

The article is devoted to the social-philosophical study of the peculiarities of functioning of the social institutions in the conditions of the formation and development of the industrial society. It is shown that in the conditions of socioeconomic transformations, industrial society is characterized by the diversity and complexity of the system of social institutions. There are essential transformations in the industrial sphere, political institutions, institutes of governance, science, religion, education, family, which have the functions of social control and regulation of social connections and relations as well as the satisfaction of the most essential human needs.

Key words: social institution, industrial society, industrialization, industry, production, science, education, economics, culture.

Висновки

Індустріалізація – це складний процес із кумулятивним соціокультурним ефектом. Саме в період індустріалізації суспільний розвиток набуває техногенного характеру, який безпосередньо позначається на психології суспільства, його соціальній структурі, економічній і політико-правовій сферах, особливостях соціокультурного та інтелектуального життя, що, в свою чергу, обумовлює процеси трансформації системи соціальних інститутів.

У таких умовах розвитку суспільство характеризується різноманітністю і ускладненням системи соціальних інститутів. З одного боку, одна й та сама базова потреба обумовлює появу та існування декількох спеціалізованих інститутів, з іншого боку, кожен інституційний феномен (наприклад, сім'я, держава, система освіти та виховання, церква), реалізує цілу низку фундаментальних потреб, у тому числі в комунікації, виробництві послуг, розподілі благ, забезпеченні безпеки громадян, підтримці порядку і контролю в житті суспільства тощо. В індустріальному суспільстві змінюються, у першу чергу, піддаються ті соціальні інститути, що визначають соціальний тип суспільства: інститути влади, влади, науки, освіти та ін.

Список літератури

1. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А.О. Чубарьян. – М. : Аквилон. – 2014. – 576 с.
2. Литовченко І.В. Інституціалізація суспільного життя в умовах глобалізації: соціально-філософський аналіз / І.В. Литовченко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : зб. наук. праць. – Вип. 1 (21). – К. : НАУ, 2015. – С. 54-58.
3. Лепеш Г.В. Индустриализация для всех отраслей экономики // Техничко-технологические проблемы сервиса / Г.В. Лепеш // Санкт-Петербургский Государственный Экономический Университет : научно-технический журнал. – №3 (17). – СПб. : СПбГЭУ, 2011. – С. 3-5.
4. Бодрунов С.Д. Новое индустриальное общество второго поколения: человек, производство, развитие / С.Д. Бодрунов // Общество и экономика. – № 9. – 2016. – С. 5-22.
5. Дротянко Л.Г. Особливості диверсифікації закладів вищої освіти в інформаційну епоху / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія : зб. наук. праць. – № 1. – К. : НАУ, 2010. – С. 9-13.
6. Волошин А.И. Индустриализация: институциональный подход / А.И. Волошин, Е.В. Бондаренко // Инновационная наука. – №02-1. – 2017. – С. 160-163.
7. Сідоркіна О.М. Сучасне урбанізоване середовищем : інтеграційні тенденції в духовному просторі / О.М. Сідоркіна // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія : зб. наук. праць. – № 2. – К. : НАУ, 2013. – С. 114-117.